

УДК 338.4

О.В. Покатаєва

доктор економічних наук, професор

Ю.В. Коротаєвастарший викладач
Класичний приватний університет

СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ ПОТЕНЦІАЛУ МАШИНОБУДІВНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

У статті висвітлено питання стратегії розвитку потенціалу машинобудівного комплексу України. Визначено основні завдання розвитку стратегічних цілей машинобудування. Визначено пріоритетні рівні машинобудівних підприємств. Проаналізовано положення механізму технічного переозброєння машинобудування.

Ключові слова: стратегія, потенціал, механізм технічного переозброєння, інвестиційна привабливість.

I. Вступ

Сучасна економічна наука і практика господарювання висунули низку проблем, однією з яких є комплексне оцінювання й аналіз стратегій розвитку машинобудівного комплексу. Оцінювання діяльності підприємств машинобудування створює передумови для виявлення та реалізації внутрішньогосподарських резервів підвищення потенціалу виробництва, сприяє досягненню кращих кінцевих результатів, прийняттю позитивних господарських рішень.

Істотний внесок у розвиток теорії і практики дослідження стратегій розвитку потенціалу галузі машинобудування зробили такі вчені: А.Ф. Аксененко, Т.Г. Бень, Б.М. Болотин, І.П. Булеєв, О.Д. Василик, Б.В. Губін, В.Н. Лексін, З.П. Коровіна, В.К. Ситник, Б.М. Смахов, А.Д. Шеремет, Н.І. Коніщева, М.Г. Чумаченко та ін.

II. Постановка завдання:

- визначити основні завдання розвитку стратегічних цілей машинобудування;
- виявити пріоритетні рівні машинобудівних підприємств;
- проаналізувати базові складові механізму технічного переозброєння машинобудування.

III. Результати

Система показників потенціалу діяльності суб'єктів, що господарюють, посідає центральне місце в управлінні ними. Від удосконалення цих показників залежить орієнтація галузі на кінцеві результати виробництва.

Складність розвитку машинобудування України полягає в тому, що при реалізації стратегічних цілей входження країни в постіндустріальне суспільство в найближчій

перспективі необхідно вирішувати одночасно такі три основні завдання:

1) інтенсивна модернізація машинобудування і його технічне переозброєння, насамперед, пріоритетних підгалузей. При цьому важливо в перспективі піти від технологічної залежності українського машинобудування (перш за все, оборонно-промислового комплексу) від зарубіжних постачальників технологій та обладнання;

2) підготовка та перепідготовка кадрового потенціалу з формуванням нового інженерно-технічного та управлінського покоління, здатного забезпечити інноваційний розвиток машинобудування;

3) створення умов для підвищення інвестиційної привабливості машинобудівних підприємств та забезпечення припливу приватних інвестицій у машинобудування [3, с. 47–50].

Вихідні позиції не можна визнати вигідними. Слід ураховувати, що в розвинених зарубіжних країнах нині використовуються технології, які належать до четвертого і п'ятого технологічного укладу, але четвертий уже йде на спад, а п'ятий перебуває на піку піднесення, є приклади появи технологій шостого укладу.

В Україні домінує четвертий технологічний уклад, який, за оцінками фахівців, досягне найвищої точки піднесення тільки до 2016 р. Стосовно українського машинобудування це означає, що необхідно долати відставання від світового рівня в півтора-два технологічних покоління (одне покоління – 10–15 років), з одночасним формуванням і поширенням у перспективі найбільш ефективних напрямів п'ятого і шостого технологічних укладів [5].

Необхідно реалізувати на практиці широкомасштабний економічний та інтелектуальний маневр, суть якого полягає в тому, щоб у найкоротші терміни відновити й розвинути

до високотехнологічного рівня галузь, яка нині перебуває в технічному стані, відстає від розвинених країн приблизно на 30 років. Очевидно, що для цього необхідно забезпечити випереджальні темпи розвитку.

Крім цього слід ураховувати, що вимоги до сучасного машинобудівного виробництва в розвинених країнах постійно ускладнюються: кількість складових виробничого процесу збільшується, характер їх взаємодії стає все більш динамічним і багатопараметричним. Світова практика свідчить, що за останні 25–30 років складність машини як об'єкта виробництва зростає в 4–6 разів, а вимоги до точності виготовлення деталей і складання – приблизно на порядок. До цього потрібно додати значне розширення номенклатури продукції, що випускається, при одночасному скороченні тривалості випуску виробів однієї номенклатурної групи [3]. Обсяги випуску продукції, як і раніше, перебувають у широкому діапазоні – від одиничних зразків до масового виробництва, проте переважає дрібно- і середньосерійне виробництво. Підвищення ефективності виробництва визначає постійне зростання вимог до продуктивності і скорочення виробничого циклу.

Проте, незважаючи на всі проблеми і труднощі, в Україні є всі необхідні умови для випереджального розвитку машинобудування. Це, перш за все, власні енергетична і сировинна база, розвинута комунікаційна мережа, науковий, інтелектуальний, кадровий, виробничий тощо потенціали.

Вітчизняне машинобудування є найважливішою галуззю, яка визначає і забезпечує в економіці країни як перехід до прогресивних технологічних укладів, так і підтримку найбільш поширеного сьогодні четвертого укладу [7]. Але виконати цю місію можна тільки за умови пріоритетного оновлення та модернізації свого виробничого фонду, цільової підготовки кадрового потенціалу та створення умов для інвестиційної привабливості машинобудування.

Вирішення завдання такого порядку потребує серйозного державного втручання не тільки з погляду грошових ресурсів, а і з позицій вироблення ефективної політики регулювання цих процесів.

В умовах глобалізації багато розвинених країн “скидають” більшість машинобудівних галузей у країни третього світу, що пов'язано з їх входженням у наддержавні блоки [1]. Але подібна стратегія, пов'язана з певною втратою національного суверенітету, для України не прийнятна. Тому об'єктом державної підтримки повинен бути весь машинобудівний комплекс у сукупності всіх його підгалузей. Причому, при визначенні пріоритетів у державній підтримці тих чи інших галузей машинобудування доцільно брати до уваги, перш за все, необхідність забезпе-

чення інноваційного розвитку як машинобудування, так і всієї економіки країни.

З урахуванням цього доцільно виділити пріоритетні рівні машинобудівних підприємств залежно від конкурентоспроможності й наукоємності продукції, що випускається, та ймовірності розвитку потенціалу конкурентоспроможності [4].

Як один з варіантів можна розглядати таку градацію:

1) виробництва, найбільш наближені до технологій п'ятого технологічного укладу (авіакосмічна промисловість, наукоємне електромашинобудування, атомне машинобудування, промисловість телекомунікацій та засобів зв'язку, у тому числі електронно-інформаційний сектор, ракетобудування, оптичне приладобудування та інші виробництва, що мають заділи для розвитку високотехнологій). Ці виробництва (переважно експортоорієнтовані) найбільше потребують різних форм державної підтримки (державна науково-технічна політика, державні цільові програми, державні інноваційні центри, вільні економічні зони, пільгова податкова і кредитна політика тощо);

2) виробництва четвертого технологічного укладу, що мають потенціал, у тому числі й експортний, для розвитку та вдосконалення на рівні свого укладу (традиційні галузі машинобудування – енергетичне й електротехнічне машинобудування, верстатобудування, приладобудування, хімічне і нафтове машинобудування). Тут державна підтримка може обмежуватися регулюванням фінансово-економічними та інституційними важелями, залежно від обраних науково-технічних пріоритетів;

3) уже сформовані виробництва четвертого технологічного укладу (импортозамінні), де можливі лише окремі вдосконалення задля поліпшення порядку (покращення якості й зовнішнього вигляду, упаковки, способів просування на ринки тощо) залежно від ринкової кон'юнктури, які не потребують великих капітальних вкладень і політики державного втручання (тракторне й сільськогосподарське, будівельно-дорожнє машинобудування, машинобудування для легкої і харчової промисловості, торгівлі та громадського харчування);

4) виробництва третього технологічного укладу, що минає, які виробляють найпростішу продукцію, що має попит на ринку [6].

Стратегічний маневр у сфері розвитку потенціалу машинобудування України повинен спиратися на комплексну модернізацію виробничого фонду й розвиток галузей машинобудування, що належать до перших трьох з виділених рівнів. Очевидно, що особливо важливими і пріоритетними є виробництва перших двох рівнів, оскільки саме від швидкості формування та розвитку нових наукоємних і високотехнологічних ви-

робництв залежатиме швидкість розширення та поширення на інші сфери економіки нових технологічних укладів завдяки створенню можливостей для випуску нового ресурсо- і працезбережного високопродуктивного обладнання.

Говорити про наявність в Україні загального системного стратегічного підходу до модернізації машинобудівного комплексу поки зарано. На сьогодні розроблено концепцію розвитку промисловості до 2017 р. [1], але вона не повною мірою відповідає вимогам системності через недостатню узгодженість з перспективними загальнодержавними завданнями.

У зв'язку з цим, на сучасному етапі вважаємо за доцільне реалізувати розробку системної стратегії модернізації вітчизняного машинобудування шляхом формування Державної комплексної програми розвитку машинобудування України в межах державно-приватного партнерства.

Необхідність вирішення проблеми програмно-цільовими методами й за участю держави зумовлена:

- 1) державним значенням проблеми випереджального розвитку машинобудування України;
- 2) гострою необхідністю вирішення проблеми в межах єдиного задуму і єдиних системних стратегічних підходів;
- 3) необхідністю вживання оперативних заходів щодо вдосконалення українського законодавства в галузі промислової, тарифної, податкової, соціальної та освітньої політики, державної підтримки вітчизняного виробника з урахуванням фактора часу;
- 4) складністю й багаторівневим характером проблеми, в якій переплітаються інтереси держави та приватного бізнесу;
- 5) необхідністю здійснення контролю за дотриманням державних інтересів України під час вирішення проблеми;

6) важливістю політичного та соціально-економічного ефекту від участі держави у вирішенні проблеми.

Програма повинна стати складовою нової науково-промислової політики України – системи державних орієнтирів розвитку інноваційної економіки країни [4]. У ній мають бути визначені пріоритетні напрями науково-технічного розвитку машинобудування, сформовані стратегічні завдання із забезпечення підприємницької діяльності вітчизняних товаровиробників з випуску конкурентоспроможної наукоємної продукції та реструктуризації машинобудування з урахуванням вимог ринку.

В Україні взаємодія приватного сектору машинобудування відбувається знизу вгору, як і стратегічне планування розвитку галузі. Деякі підприємства, які прийнято називати фінансово-промисловими групами, люблять вигідні для себе законопроекти. Але зосереджена в їхніх руках частка машинобудування не настільки велика, щоб задати темп розвитку галузі загалом, тому така їхня діяльність гальмує рішучі кроки в розвитку потенціалу конкурентоспроможності низки машинобудівних підприємств та машинобудівного комплексу загалом.

Отже, концепція розвитку, безумовно, повинна бути скоординована із Стратегією розвитку України та концептуальними підходами до середньо- та довгострокового соціально-економічного розвитку України, що розробляються урядом.

Головним напрямом розвитку потенціалу машинобудівних підприємств слід вважати технологічне переозброєння. Саме цей фактор найбільше гальмує розвиток галузі. Щоб конкурувати з продукцією інших країн, необхідно скорочувати відставання від них, оскільки воно породжує занижені стандарти та низький рівень якості (див. табл.).

Таблиця

Базові положення механізму технічного переозброєння [3]

Базові положення	Адаптивна характеристика
Формування оптимальної структури цілей та засобів розвитку підприємства	Формування структури цілей допоможе визначити їх пріоритетність, що прискорить надалі процес прийняття рішень
Розробка й реалізація заходів технічного переозброєння повинна відбуватись із використанням інноваційних технологій та методик управління	Підприємство, щоб динамічно розвиватись, має використовувати інновації як у виробництві, так і в управлінні. Тому врахування їх на початковому етапі розробки проекту сприятиме його подальшій ефективній реалізації
Інтеграція методів технологічного контролю і моніторингу в процес технічного переозброєння	Ці методи дають змогу виокремити і спрогнозувати у внутрішньому та зовнішньому середовищі такі фактори, у майбутньому можуть визначити напрями діяльності підприємства в контексті технічного переозброєння
Формування єдиної інформаційної основи управління процесом технічного переозброєння	Ефективність управлінських рішень щодо процесу технічного переозброєння значною мірою залежить від достовірності та своєчасності надходження інформації
Формування бази знань на підприємстві, що дає змогу нагромаджувати, вивчати й використовувати досвід проведення технічного переозброєння на інших підприємствах	Така інформаційна база допоможе працівникам швидше адаптуватись до змін у виробництві, що виникають у зв'язку з технічним переозброєнням, та ефективно реалізувати цей проект, використовуючи досвід інших підприємств
Підвищення відповідальності керівництва підприємства за результати проведення технічного переозброєння	Керівники задля успішної реалізації проекту технічного переозброєння зацікавлені у створенні ефективної системи поточного та оперативного контролю над здійсненням проекту

Одним з важливих резервів розвитку можна визнати недосконалість українського законодавства в промисловій сфері, оскільки досягти кардинального вирішення низки фінансово-економічних, інноваційних, технологічних, соціальних, кадрових та інших проблем машинобудування можна шляхом удосконалення державного законодавства в податковій, тарифній, митній, освітній та соціальній сферах.

У машинобудівному комплексі є потужний інтелектуальний потенціал. У галузі достатньо успішно працює велика кількість науково-дослідних і проектних організацій.

Ефективне функціонування будь-якого сучасного підприємства в умовах конкурентного середовища залежить від його готовності та спроможності використовувати технічні та технологічні інновації у своїй діяльності. Більшість вітчизняних підприємств потребує певних заходів з удосконалення їх виробничої структури внаслідок значного рівня зношення основних фондів [3]. Як такий захід пропонуємо технічне переозброєння.

Ефективна реалізація технічного переозброєння на сучасному етапі визначається аспектами інноваційного, інвестиційного й відтворювального процесів на підприємстві, крім того, потребує якісного управління подолання опору інноваційним змінам.

Стратегічною метою України є перехід у найближчому майбутньому до високорозвинених країн, що спираються на постіндустріальну матеріально-технічну базу [5]. Тому реальними довгостроковими цілями розвитку доцільно вважати:

1) у період до 2017 р. – створення матеріальної, соціальної та організаційно-економічної бази, що дає змогу вийти на траєкторію повного освоєння постіндустріальних технологій шляхом підтримання технологій четвертого укладу й поширення найбільш ефективних напрямів п'ятого та шостого технологічних укладів. Це потребуватиме випереджальних темпів розвитку машинобудування порівняно з іншими галузями економіки, приблизно в три рази;

2) у період до 2020 р. – вихід на траєкторію постіндустріального розвитку на основі п'ятого технологічного укладу з одночасним формуванням і розвитком найбільш ефективних напрямів шостого технологічного укладу. У цей період машинобудування продовжує розвиватися більш помірними і стабільними темпами порівняно з попереднім періодом (2,3–2,5 рази проти 1,6–2 рази зростання ВВП України загалом).

IV. Висновки

Наведені заходи приведуть до того, що в машинобудуванні будуть домінувати високотехнологічні виробництва, підготовлені кадри і буде закінчено модернізацію основних фондів. Україна почне створювати і привласнювати інтелектуальну ренту, отримувати при використанні тих технічних нововведень, якими не володіють інші країни, вписуючись, таким чином, у міжнародний поділ праці. Зазначені темпи зростання виробництва у машинобудуванні дають змогу довести його частки до 27–30% у промисловості і до 17–20% у ВВП і забезпечать його здатність оновлювати обладнання в усіх галузях економіки кожні 7–10 років.

Про реальність досягнення зазначених вище стратегічних цілей свідчать ті позитивні тенденції, які виникають в економіці України останнім часом.

Усе це має бути додатковим стимулом у консолідації зусиль держави, представників машинобудівного комплексу та суміжних з ним галузей промисловості на якнайшвидше формування стратегії модернізації та випереджального розвитку вітчизняного машинобудування.

Список використаної літератури

1. Кобиляцький Л.С. Управління конкурентоспроможністю : навч. посіб. / Л.С. Кобиляцький. – К. : Зовнішня торгівля, 2004. – 304 с.
2. Кузнецова Н.В. Регулирование внешне-экономической деятельности в Украине : практ. пособ. – К. : Сплайн, 2006. – 100 с.
3. Малащук Д.В. Україна на світовому ринку машинобудівної продукції / Д.В. Малащук // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2010.
4. Петрович И. Определение конкурентоспособности товаров производственного назначения в системе маркетинга / И. Петрович, А. Катаев // Экономика Украины. – 2011. – № 10. – С. 30–37.
5. Романко О.П. Чинники формування конкурентоспроможності машинобудівного підприємства / О.П. Романко // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 3. – С. 113–125.
6. Фатхутдинов Р.А. Менеджмент конкурентоспособности товара / Р.А. Фатхутдинов. – М. : Бизнес-школа, 2005. – 55 с.
7. Яновский А. Конкурентоспособность товара и товаропроизводителя / А. Яновский // Бизнес-информ. – 2009. – № 5. – С. 21–22.

Стаття надійшла до редакції 10.02.2014.

Покатаева О.В., Коротаева Ю.В. Стратегия развития потенциала машиностроительного комплекса Украины

В статье рассматривается вопрос стратегии развития потенциала машиностроительного комплекса Украины. Определены основные задачи развития стратегических целей машиностроения. Проанализированы положения механизма технического перевооружения машиностроения. Определены приоритетные уровни машиностроительных предприятий.

Ключевые слова: стратегия, потенциал, механизм технического перевооружения, инвестиционная привлекательность.

Pokataeva O. Korotaeva Y. Strategy development of potential ukrainian machine-building

The article is devoted to the development strategy of Ukrainian machine -building complex. The paper identifies the key objectives of the strategic goals of engineering, this intensive modernization of its machinery and technical renovation, training and retraining of human resources with the formation of a new engineering - technical and managerial generation that can provide innovative engineering development and create conditions for increasing investment attractiveness of engineering and maintenance tide private investment in the sector. The priority level of the machine-building enterprises. Analyzed the position of the mechanism of revamping engineering.

The Ukrainian economy development depends on a wide spectrum of interrelated technical, economic, organizational and social problems decision. Among them the problem of evaluation and formation of strategic directions of Ukrainian machine-building enterprises' potential development can be identified. That's why the main goal of made in this article research is further development of theoretical and methodological provisions of the assessment and formation of strategic directions of machine-building enterprises' potential development. The enterprises of the machine-building industry are aimed to create and to use their competitive advantages.

Today the machine-building industry is considered to be the largest complex, the activity of which determines the competitiveness of goods and services both on internal and external markets. Practically in all countries with developed market economies special attention is devoted to the machine-building industry because this sector creates the technological basis of the national economy. The degree of technological independence of the national economy and its general competitiveness in the global context depend on the competitiveness of machine-building enterprises. There is a situation of permanent technological backwardness of the country in the case of import of technologies. It's a well known fact that transnational companies and other entities that have technologies export their obsolete options to other countries. This makes it impossible for domestic producers to compete in the field of "technological" competition. So the question of formation the effective strategy of potential development both the Ukrainian machine-building sector and industry in general arose.

Key words: strategy, the potential, mechanism of revamping, the investment attractiveness.